

Краще вмерти стоячи, ніж жити навколішки. Вояки сотні УПА «Крука», які 13 травня 1945 року зішлись в бою з солдатами 281-ї дивізії Внутрішніх військ НКВС, стали втіленням цього принципу в найпрямішому сенсі слова. Маючи вибір між смертю і полонем, вони обрали перше.

Сцена і учасники

Пізньою весною 1945 року Західну Україну заповнили радянські війська. Цього разу це були не фронтові частини Червоної армії, які через Україну прямували на Берлін, а дивізії внутрішніх військ НКВС. Їх відправили сюди з чітким завданням – знищити опір Української повстанської армії. Знищити безжалюно і жорстоко, попри втрати.

Партизанську війну виграє той, хто позбавляє партизанів підтримки населення і можливості активного маневру. Партизани, на відміну від регулярної армії, – в горах і лісах, мають непогану розвідку, яка дозволяє з'являтися там, де на них не чекають. Вони нападають зненацька і швидко зникають. Вони знають територію, де воюють, як власну кишеню, і чужинець може натрапити на засідку будь-де. Їм допомагає населення – годує, одягає, лікує, переховує. Противникові без усього цього залишається лише перевага в грубій силі – нею енкавееєсівці користувалися сповна.

Найпопулярнішою тактикою у війні проти підпільної армії стали облави. Суть методу проста: до охопленої партизанським рухом області відправляють військові частини і методично прочісують ліси і села, по ходу арештовуючи всіх, кого підозрюють у співпраці з підпіллям, та виселяючи родини партизанів.

На Чортківщині цю «миротворчу місію» мав виконати 281-й полк ВВ НКВС із завданням знищити повстанські частини в краю. Полк мав у своєму розпорядженні танки і літаки, а також особовий склад Чортківського винищувального батальйону – додаткові 150 чоловік.

УПА в регіоні представляв курінь під командуванням «Крука» – Івана Климишина. Ця частина була сформована ще в лютому 1943 року в Залужжі на Волині. Спочатку це був невеликий загін, який згодом розрісся до сотні. В 1943–1944 роках «круківці» воювали з німцями на Волині, мали на рахунок низку вдалих операцій – лише в селі Великі Бережці вояки УПА тричі знищували німецьку адміністрацію і жандармерію. Німці регулярно недораховувалися гарнізонів, службовців адміністрації та запасів зброї й амуніції, і не один ешелон зі східноукраїнською молоддю так ніколи і не доїхав до Німеччини. Один із найбільших боїв з німцями підлеглі «Крука» витримали 20 серпня 1943 року біля села

Антонівка.

За місяць до того, в липні 1943-го, повстанці розгромили підрозділ «ковпаківців», залишений як залога в Суразьких лісах. Так і познайомилися з новим ворогом.

Перша дія

На весну 1945 року Климишин командував уже куренем і був командиром бережанського тактичного відтинка у складі воєнного округу 3 «Лисоня». Після чергового туру маневрів між розташуваннями ворожих загонів курінь отаборився біля села Сосулівка над Дністром.

Навколо табору командир виставив кінну варту – берегти табір від несподіваного наскоку. Пересторога себе виправдала – пообід 7 травня вартові доповіли, що на табір розпочався наступ зразу з двох боків – з півночі та сходу. З півдня і сходу з'явилися ворожі застави, щоб перехопити повстанські загони, що відступали. Піднятий на сполох курінь вирушив на південь. Не доходячи до застав, повстанці зайняли кругову оборону і чекали на ворога.

Дорогою повстанців невідступно супроводжували два літаки – розвідники, які справно стежили за пересуванням куреня. Від них і довелося відбиватися насамперед – як тільки партизани більш-менш окопалися в обраному місці, літаки тут же почали обстрілювати повстанські позиції і скидати легкі бомби. Повстанці відкрили вогонь у відповідь – один літак підбили, другий поспішив зникнути.

Основні сили полку підійшли ззаду і вдарили по позиціях сотні «Сірі Вовки» та підстаршинської школи, яка перебувала разом із куренем. Сотня наступ витримала, а ось школа піддалася і енкавеєсівці змогли прорватися до центру табору. Звідти їх викинув контрнаступ резервної чоти і ще двох роїв «Сірих Вовків». Тут показали себе повстанські кулеметники. Під натиском щільного вогню енкавеєсівці почали подаватися і зрештою безладно відступили. Але й сотня зазнала серйозних втрат – найтяжчою з них була загибель командира «Крука». Крім нього загинуло ще четверо повстанців, було чимало поранених.

ому вирішили не чекати повернення значно сильнішого ворога і під покровом ночі рушили на південь, до Дністра, сподіваючись перетнути ріку і вийти в сусідню Товмаччину.

Останній рейд

У марш вирушило 140 повстанців – уродженці Волині, Поділля, Галичини, Наддніпрянщини, Донбасу. В складі сотні були також «нацмени» – так тоді популярно називали вояків – неукраїнців, які в різний час різними шляхами потрапили в українське підпілля.

По п'ятах наступало НКВС, посилене «стрєбками» («істрєбітельними батальйонами».).

Близько тижня повстанці маневрували, намагаючись відірватися від переслідування. Але повстанців було ледве півтори сотні, натомість ворогів у кілька разів більше. Крім того, Чортківщина – густозаселений регіон, усіяний містечками і селами. Якби не облава, в кожному з них повстанці знайшли б притулок. Але в умовах облави всюди стояли залоги енкавеесівців – тому поселення треба було обминати. Не лише через нестачу сил – села, в яких повстанці давали бої енкавеесівцям, вивозили на Сибір майже поголовно, тому «хлопці» і в спокійніші періоди уникали боїв у селах.

Повстанці рушили через невеликий лісовий масив між Сосулівкою та Озерянами, там мусили переждати, бо попереду був відкритий терен. Його перетнули наступної ночі, з 8 на 9 травня, і опинилися в заліснених околицях села Мишків. Ліворуч була залізниця, яка з'єднувала Чортків і Заліщики, на півдорозі між цими двома містечками було третє містечко – Товсте, де стояв постійний гарнізон. Будь-якої хвилини цією залізницею могли прибути нові відділи енкавеесівців і куреневі настав би швидкий кінець. Тому треба було швидко вириватися з небезпечних місць.

Залізницю вдалося перейти без особливих проблем чергової ночі – з 9 на 10 травня. Далі повстанці розраховували перейти Дністер, який у цих місцях є межею між двома областями – Тернопільською та Чернівецькою. Але їм не вдалося – під час облав межі областей надійно оточували загони внутрішніх військ. Тому довелося йти берегами Дністра, у тих місцях досить густо залісненими. Так добралися до села Стінка, що на високому березі-обриві Дністра. З обох боків – села, ззаду – ворог. Відступати нікуди.

останню ніч упівці готували оборону. Недаремно, адже зранку енкавеесівці розгорнули фронтальний наступ на позиції повстанців. Бій тривав цілий день. Оточені, притиснені до стіни в буквальному розумінні слова, повстанці відстрілювалися до останнього. Під вогнем наступальників гинули один за другим. Під вечір зі 140 залишилося живими лише двадцять. Пошарпаний у боях і відчайдушних маневрах останніх днів курінь не міг перемогти добре оснащеного повноцінного полку противника.

Двадцятьє останніх, оточені силами 281-го полку, що переважав їх, останні набой залишили для себе... Переможці, увірвавшись на поле бою, побачили лише мертві тіла.

Подальший хід подій звичайно виглядав так: чекісти після огляду поля бою збирали тіла і везли їх до найближчого села. Там збирали, точніше, зганяли усіх мешканців, від малого до старого і вимагали назвати ім'я когось з убитих, тобто опізнати. Ця процедура повторювалася в усіх довколишніх селах і містечках – найчастіше безрезультатно. Для будь-кого з селян назвати ім'я загиблого означало підтвердити знайомство з «бандитом». А це – депортація до Сибіру. А для полеглих фіналом була спільна могила без жодних розпізнавальних знаків. Чекісти уже починали збирати тіла...

Початок легенди

Але сталося щось, чого не очікував ніхто. Підполковник НКВС, оглянувши бойовище, віддав останній наказ того дня: «Поховайте їх із честю. Вони на це заслужили. Це герої». Невідомими шляхами ця фраза дійшла до історика Льва Шанковського, який і зафіксував

цей небувалий для стандартів каральних військ наказ у своїй праці. Так переможені стали переможцями. З раціонального боку повстанці програли – усякий тілами берег Дністра був німим цьому підтвердженням. Але вони билися зовсім не за перемогу, а за власну гідність.

Як і всякі вояки, вони мали вибір між смертю і полонем. Та для чекістів перемогти ворога в бою – це ще навіть не півсправи. Перемога для чекістів була здобута тоді, коли противник виказував всіх і вся, коли згоджувався на найбільшу ганьбу і ставав повністю упокорений. Для цієї мети була вигадана та працювала ціла система «органів» і «архіпелагу ГУЛАГ».

З погляду повстанця найстрашнішою була перспектива не витримати тортур і назвати імена інших. Тим самим накликати біду і на них або їхніх рідних. Така ставка робила перевірку витримки на чекістському іспиті особливо ризикованою. Тому останні набої повстанці воліли залишити собі. Щоб ціною власного життя врятувати інших. Справжня боротьба точилася за те, щоб вирвати з одних відомості про інших або приховати їх.

І в цій боротьбі, попри всю перевагу в силі і зброї противника, останнє слово залишилося за оточеними і виснаженими. Останнє слово у протиборстві з противником, який тільки-но виграв найкровопролитнішу війну в історії. Вони змусили противника грати за своїми правилами. Це була перемога. Перемога переможених.

Мирослава Минай